

Невзоров Роман Вікторович,

ORCID ID: 0000-0003-1496-2465

*кандидат педагогічних наук, доцент,**начальник кафедри тактики авіації**Харківський національний університет Повітряних сил
імені Івана Кожедуба*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ ТАКТИЧНОЇ АВІАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL TRAINING FOR FUTURE TACTICAL AVIATION PILOTS IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

У статті проаналізовано проблему фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації як складного, багатоаспектного педагогічного та психологічного явища. Розглянуто історичний розвиток підходів до підготовки льотного складу, зокрема в царині авіаційної психології та педагогіки, виокремлено ключові концепції, такі як «образ польоту» та «тренажерне навчання», що вплинули на формування сучасних методик. На основі аналізу наукових джерел та нормативних документів виявлено певний методологічний дисбаланс між теоретичним підґрунтям та прикладними аспектами підготовки, а також недостатню розробленість теоретико-педагогічних засад саме для підготовки пілотів тактичної авіації до бойових польотів. Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення сутності ключових понять дослідження («підготовка», «професійна підготовка», «фахова підготовка», «якість фахової підготовки», «готовність», «бойовий політ») та розробка концептуальних положень сучасної методології фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів. У викладі основного матеріалу уточнено дефініції зазначених понять в контексті військово-авіаційної освіти, запропоновано авторське розуміння фахової підготовки та її якості стосовно майбутніх пілотів тактичної авіації. Обґрунтовано домінування психологічної складової у традиційній професійній психопедагогіці та наголошено на необхідності посилення теоретико-педагогічного підґрунтя. Розглянуто структуру підготовки льотних екіпажів та виявлено недостатню деталізацію етапу основної підготовки. Зроблено висновок про нагальну потребу в модернізації системи підготовки з урахуванням сучасних викликів та інтеграції наукових напрацювань. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці конкретних педагогічних моделей та технологій для наземного та тренажерного навчання бойовим польотам.

Ключові слова: фахова підготовка, пілоти тактичної авіації, бойові польоти, авіаційна педагогіка, авіаційна психологія, образ польоту, тренажерне навчання, якість підготовки, професійна готовність.

The article analyzes the problem of professional training for future tactical aviation pilots as a complex, multifaceted pedagogical and psychological phenomenon. The historical development of approaches to flight crew training, particularly in aviation psychology and pedagogy, is reviewed, highlighting key concepts such as the "flight image" and "simulator training" that influenced the formation of modern methods. Based on the analysis of scientific sources and regulatory documents, a certain methodological imbalance between the theoretical basis and applied aspects of training, as well as insufficient development of theoretical and pedagogical foundations specifically for preparing tactical aviation pilots for combat flights, has been identified. The article aims to theoretically substantiate and define the essence of key research concepts ("training", "professional training", "specialized professional training", "quality of specialized professional training", "readiness", "combat flight") and to develop conceptual provisions for a modern methodology of specialized professional training for future tactical aviation pilots for combat flights. The main material clarifies the definitions of these concepts in the context of military aviation education, proposing the author's understanding of specialized professional training and its quality concerning future tactical aviation pilots. The dominance of the psychological component in traditional professional psychopedagogy is substantiated, and the need to strengthen the theoretical and pedagogical basis is emphasized. The structure of flight crew training is examined, revealing insufficient detailing of the main training stage. It is concluded that there is an urgent need to modernize the training system, considering modern challenges and integrating scientific developments. Prospects for further research are seen in developing specific pedagogical models and technologies for ground and simulator training for combat flights.

Key words: specialized professional training, tactical aviation pilots, combat flights, aviation pedagogy, aviation psychology, flight image, simulator training, quality of training, professional readiness.

Постановка проблеми. Фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації до виконання бойових польотів є складним, багатоаспектним та динамічним педагогічним і психологічним явищем, що набуває особливої актуальності в контексті сучасних геополітичних викликів та стрімкого технологічного розвитку авіаційних комплексів. З огляду на те, що військова авіація історично демонструє значний воєнний потенціал, а місія авіації Повітряних Сил Збройних Сил України є ключовою для забезпечення національної безпеки, суспільство формує чіткий соціальний запит на висококваліфіковані льотні кадри, здатні ефективно діяти в непередбачуваних бойових умовах. Це, у свою чергу, вимагає глибокого науково-педагогічного осмислення сутності та структури такої підготовки, а також постійного вдосконалення її змісту та методик.

Незважаючи на значний масив досліджень, присвячених окремим аспектам професійної підготовки льотного складу, аналіз наукових джерел свідчить про відсутність на сучасному етапі цілісної, остаточно сформованої теорії підготовки майбутніх пілотів саме тактичної авіації до бойових польотів. Існуючий певний методологічний дисбаланс між фундаментальним теоретичним підґрунтям, розробленим переважно в межах авіаційної психології, та прикладними аспектами фахової педагогічної підготовки створює перешкоди для ефективного впровадження наукових напрацювань в освітній процес льотних вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ). Такий стан справ може призводити до зниження ефективності фахової підготовки, її недостатньої адаптивності до мінливих вимог сучасного бою та новітніх зразків авіаційної техніки. Відтак, виникає нагальна потреба у науковому обґрунтуванні та розробці сучасних теоретико-методичних засад фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, що враховували б як багатий історичний досвід, так і новітні досягнення педагогічної науки та суміжних галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фахової підготовки льотного складу, зокрема майбутніх пілотів тактичної авіації до виконання бойових польотів, історично розвивалася на перетині кількох наукових дисциплін, переважно в царині психологічної науки [56]. Зі стрімким розвитком авіації на початку минулого століття та усвідомленням її значного воєнного потенціалу, актуалізувався суспільний запит на психологічні дослідження, спрямовані на підготовку професійних льотних кадрів. Як

влучно зауважив Б. Оліварез, військова авіаційна психологія, що вивчає психологічні аспекти використання авіації в бойових цілях, створила концептуальне підґрунтя для розвитку авіаційної психології загалом [59]. У другій половині XX століття, в контексті інституціонального розвитку авіаційної психології, виокремилися та набули наукової популярності нові концепції, що безпосередньо стосуються фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів. Особливої уваги заслуговують концепція «образу польоту» та концепція тренажерного навчання [58]. Концепція образу польоту, як система психологічного регулювання діяльності льотного складу, теоретично та методологічно ґрунтується на теорії психологічного образу, концепції небезпечної професії та теорії льотних здібностей. Дослідження В. Вінтоняка [6], Б. Олівареза [59], В. І. Білошицького [2] та інших науковців дозволили сформулювати мету формування повноцінного комплексного образу польоту для протидії несприятливим умовам льотної діяльності. Під образом польоту зазвичай розуміється цілісне уявлення льотчика про просторове положення літака та режим польоту, що базується на професійному досвіді, теоретичній підготовці, аналізі приладів та неінструментальних сигналах. Такий підхід сприяв удосконаленню змісту та методів фахової підготовки льотного складу, зокрема, через проєктування льотної діяльності. Концепція тренажерного навчання, що виникла на стику психології та педагогіки у 1980-х роках, стала теоретичним підґрунтям для розробки методик фахової підготовки військових пілотів до дій в умовах, наближених до бойових, як у стандартних, так і в екстремальних ситуаціях. Аналізуючи тренажерну підготовку, можна виділити три групи задач: процедурні, вирішальні та перцептуально-моторні [20]. Ефективність тренажерної підготовки значно зросла з переходом на сучасні авіаційні комплекси, що підтверджується поширенням тренажерів нового покоління на основі ІТ-технологій (тактичних, процедурних, комплексних). Науково-практичний потенціал цієї концепції високо оцінює В. М. Кирпенко вбачаючи підстави для її виокремлення у відносно самостійний науковий напрям [11]. Зазначені концепції демонструють зближення теоретичних досліджень у психології та педагогіці, що фіксує еволюцію наукових поглядів на проблематику підготовки пілотів як єдиної теорії комплексного предмета вивчення, відомого в пострадянській науці як авіаційна психологія та педагогіка або професійна психопедагогіка.

Як зазначає Т. С. Плачинда, під професійною психопедагогікою розуміють переломлення психологічних теорій у методах навчання, виховання та психологічної підготовки льотного складу [30]. Об'єктом професійної психопедагогіки розглядається діяльність курсантів та викладацького складу, а предметом – методи навчання, інструменти розвитку пілотів та моніторинг успішності. Проте, на нашу думку, у традиційному розумінні професійної психопедагогіки спостерігається звуження ролі педагогічної складової до суто техніко-методичного елементу, що не зовсім правомірно. Фахова підготовка є частиною ширшого освітнього процесу, що відбувається в певному освітньому середовищі та має власний комплекс педагогічних особливостей. Це підтверджується й тим, що кількість наукових праць з авіаційної педагогіки значно менша, ніж з авіаційної психології, а спеціальні теоретико-педагогічні праці, присвячені саме фаховій підготовці майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів, практично відсутні, за винятком окремих вузьких аспектів [60]. Українські дослідники М. М. Бреславець, Р. М. Джус, І. М. Ключніков, розглядають підготовку майбутніх військових льотчиків з класичних педагогічних позицій як поєднання теорії та практики надання знань, умінь і навичок [3]. Вони пропонують структуру підготовки, що включає відбір, початкову, базову, основну підготовку та перенавчання, орієнтуючись на чинні керівні документи Міністерства оборони України [34; 33; 35; 17]. Проте, на нашу думку, етап основної підготовки у запропонованій структурі розкритий недостатньо глибоко з точки зору фундаментальної теоретико-педагогічної основи та комплексного моделювання. Вивчення проблеми також потребує аналізу ключових понять, таких як «підготовка», «професійна підготовка», «фахова підготовка», «якість фахової підготовки», «готовність», «професійна готовність», «фахова готовність», «бойовий політ». Аналіз педагогічних словників [28; 5; 50] та робіт науковців [23; 15; 26; 42; 7; 39; 1; 4; 43; 21; 48; 22; 24; 14; 25; 53; 49] свідчить про різноманітність підходів до їх тлумачення, проте об'єднує їх розуміння підготовки як процесу формування знань, умінь, навичок та готовності до професійної діяльності. Науковець О. М. Керницький розглядає професійну підготовку курсантів-льотчиків у трьох аспектах: з боку суб'єктів управління, з боку курсантів та як результат [9; 44]. Ми схилиємось до цієї позиції. При цьому, розмежовуючи поняття «професійна» та «фахова підготовка», ми розуміємо фахову

підготовку як більш вузькоспеціалізований компонент професійної підготовки. Питання якості освіти та фахової підготовки є фундаментальним і закріплено в міжнародних та національних документах [47; 38; 27; 40]. Аналіз праць [55; 18; 19; 12; 30] показують багатоаспектність цього поняття, його відповідність запитам суспільства та задоволеність результатом з боку здобувачів. Поняття «готовність» також є міждисциплінарним, з глибоким онтологічним корінням [45; 29] та численними психологічними інтерпретаціями [16; 9; 44; 13; 16; 10; 31; 54; 52; 57]. У педагогічному контексті воно переважно розглядається як комплекс професійно значущих якостей та результат навчання. Визначення «бойового польоту» базується на військових статутних документах [8; 41; 36] і розглядається як основа професійної діяльності військового льотчика. Однак спеціальні дослідження, присвячені саме педагогічним аспектам підготовки до бойових польотів, у вітчизняній науці практично відсутні, що актуалізує дане дослідження. Фундаментальні розробки в авіаційній психології та педагогіці [30; 9; 44; 46] дають підстави для переосмислення льотного навчання. Отже, незважаючи на наявність значної кількості праць з окремих аспектів професійної та психологічної підготовки льотного складу, залишається **невирішеною частина загальної проблеми**, пов'язана з розробкою цілісної теоретико-методичної системи саме фахової педагогічної підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів, яка б інтегрувала сучасні досягнення, враховувала специфіку тактичної авіації та усувала наявний методологічний дисбаланс на користь посилення педагогічної складової.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та розробка концептуальних засад сучасної методології фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів. Це передбачає уточнення сутності ключових понять дослідження та визначення їх взаємозв'язків у контексті військово-авіаційної освіти, а також виокремлення основоположних теоретико-педагогічних положень, що можуть слугувати підґрунтям для модернізації існуючих підходів до підготовки льотного складу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **основні завдання дослідження**:

Проаналізувати та уточнити зміст ключових понять дослідження, таких як «підготовка», «професійна підготовка», «фахова підготовка», «якість фахової підготовки», «готовність» (зокрема «професійна готовність» та «фахова готовність»),

а також «бойовий політ» у контексті підготовки пілотів тактичної авіації.

Виявити співвідношення та ієрархію між поняттями «професійна підготовка» та «фахова підготовка», обґрунтувати доцільність їх розмежування.

Визначити сутнісні характеристики та критерії якості фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації.

Дослідити онтологічну природу та психолого-педагогічний зміст поняття «готовність» та його похідних, екстраполюючи їх на специфіку підготовки курсантів-льотчиків.

Сформулювати авторське визначення поняття «якісна фахова підготовка до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації».

Обґрунтувати необхідність посилення теоретико-педагогічної складової у системі фахової підготовки пілотів тактичної авіації, виходячи з аналізу існуючих підходів та сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів, як складне педагогічне та психологічне явище, потребує глибокого теоретичного осмислення його сутності та ключових компонентів. Аналіз наукових джерел [56; 58; 59] свідчить про еволюцію підходів до цієї проблеми, проте вказує на необхідність подальшої розробки цілісної теорії, особливо в контексті сучасних викликів та технологічного розвитку. Дане дослідження спрямоване на вирішення поставлених завдань шляхом уточнення понятійно-категоріального апарату та формулювання концептуальних положень сучасної методології підготовки.

Уточнення змісту ключових понять дослідження. Для належного теоретичного обґрунтування фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації першочерговим завданням є аналіз та уточнення змісту ключових понять, що складають її основу.

Поняття «підготовка» в педагогічному сенсі розглядається як цілеспрямований процес формування та збагачення знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для виконання специфічних завдань [28; 50]. Тлумачні словники також визначають підготовку як дію, спрямовану на забезпечення виконання чогось, та як набутий запас знань і досвіду [5]. У нашому дослідженні, стосовно військово-авіаційної освіти, підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації розуміється як спеціально організований процес навчання і виховання, що має науково-педагогічну, організаційно-методичну і тактико-технічну специфіку, результатом якого є їхня готовність до професійної

військової діяльності через формування системи знань, умінь і навичок виконання бойових завдань.

«Професійна підготовка» трактується як система змістових та організаційних заходів, метою якої є формування готовності до майбутньої професійної діяльності, що охоплює не лише знання, уміння, навички, а й особистісний розвиток та професійно значущі якості [42; 7; 39; 1; 4; 21; 48; 22; 24; 14; 25; 53; 49]. Хоча термін «професійна підготовка» зник із чинного законодавства України про вищу освіту [32], він активно використовується в академічних дослідженнях [51]. У контексті нашого дослідження, професійна підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації – це дидактична система організаційно-освітніх і конкретно-методичних заходів, метою якої є навчання та виховання особистості військового пілота, здатного до виконання комплексу бойових завдань, а результатом – його професійна і психологічна готовність.

Поняття «фахова підготовка» ми розглядаємо як конкретно-уточнюючий різновид професійної підготовки. Фах є вузькоспеціалізованою професією або окремою спеціалізацією. Відповідно, фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації – це комплекс тактико-теоретичних, тактико-практичних навчальних дисциплін і курсів, а також спеціалізованого тренажерного, фізичного та психофізіологічного навчання, що складає базовий компонент професійної підготовки військових пілотів у ВВНЗ і спрямований на формування у них спеціальних повітряно-тактичних компетентностей та фахової готовності до виконання бойових польотів.

Для кращої наочності та систематизації розглянутих ключових понять, а також їх специфіки у контексті підготовки пілотів тактичної авіації, наведемо їх порівняльну характеристику у Таблиці 1.

Категорія «якість освіти», і зокрема «якість фахової підготовки», є багатовимірною концепцією, що охоплює всі функції та види діяльності освітньої системи. Вона визначається відповідністю умов освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства, стандартів освіти, а також потребам стейкхолдерів та суспільства [47; 38; 27]. Науковці Л. Харвій [55], Ю. А. Романенко [40], О. І. Ляшенко [19], Г. О. Кільова [12], Т. С. Плачинда [30] підкреслюють її багатоаспектність, відповідність суспільним запитам та задоволеність результатом з боку здобувачів. У нашій роботі якість фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації розуміється як інтегрований показник відповідності набутих ними професійних компетентностей, фахово значущих умінь та

Таблиця 1

**Співвідношення понять «підготовка», «професійна підготовка» та «фахова підготовка»
в контексті навчання пілотів**

Поняття	Сутнісна характеристика в загальному освітньому контексті	Специфіка для підготовки пілотів тактичної авіації
Підготовка	Процес формування та збагачення настанов, знань, умінь, необхідних для виконання специфічних завдань.	Цілеспрямований процес навчання та виховання у ВВНЗ, що має комплексну специфіку (науково-педагогічну, організаційно-методичну, тактико-технічну).
Професійна підготовка	Система заходів, спрямована на формування готовності до певної професійної діяльності, включаючи знання, уміння, навички та особистісний розвиток.	Дидактична система, метою якої є навчання та виховання особистості військового пілота, здатного до виконання бойових завдань, результатом якої є його професійна і психологічна готовність.
Фахова підготовка	Вузькоспеціалізована підготовка для певного фаху (спеціалізації) за різним змістом.	Комплекс тактико-теоретичних, тактико-практичних дисциплін та спеціалізованого навчання (тренажерного, фізичного, психофізіологічного), спрямований на формування спеціальних повітряно-тактичних компетентностей.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу наукових джерел.

навичок, а також фахової готовності до виконання визначених бойових завдань тактичної авіації Повітряних Сил ЗС України, запитам та очікуванням суспільства до сучасних офіцерів-льотчиків.

Поняття «готовність» має онтологічну природу, пов'язану зі світоглядом людини та діалектичною єдністю сутності (діяльності) і форми (рівня готовності до її здійснення) [29; 45, с. 43]. У психології виділяють різні види готовності (функціональну, особистісну, психологічну, практичну тощо), підкреслюючи її зв'язок із підготовленістю та здатністю ефективно виконувати діяльність. О. А. Сиротюк розглядає «готовність до професійної діяльності» як складне соціально-педагогічне явище [44]. Ми поділяємо думку, що готовність до діяльності є комплексом якостей, знань, навичок, станів та відносин, необхідних для досягнення цілей [9; 13; 16]. «Професійна готовність» у педагогічному контексті розглядається як результат навчання, що визначає рівень підготовки випускника [9]. Існує її широке (сукупність вимог до професіонала) та вузьке (стан мобілізації) тлумачення. Також визначаємо професійну готовність як рівень розвитку особистості, що передбачає сформованість цілісної системи особливих якостей людини, які забезпечують її оптимальне функціонування в професії.

«Фахова готовність» є більш вузькою категорією, спрямованою на виконання виключно фахових завдань та передбачає здобуття певного фаху. Ми тлумачимо її як структурований і педагогічно спроектований набір фахово значущих компетентностей особистості, необхідний для ефективного виконання нею професійної діяльності за

здобутим фахом. Стосовно курсантів-льотчиків, фахова готовність майбутніх пілотів тактичної авіації ідентифікується як комплекс тактико-теоретичних, тактико-практичних, спеціальних фізичних, психологічних та психофізіологічних якостей випускника льотного ВВНЗ, що дозволяють йому впевнено й ефективно здійснювати виконання бойових польотів одразу після здобуття фаху.

«Бойовий політ» (БП) є основою професійної діяльності військового льотчика. Згідно з нормативними документами [36; 35] та військовими словниками [41; 8], це політ на виконання бойового завдання. У цьому дослідженні БП розглядається як основний вид професійної діяльності військових пілотів, а готовність до нього – як ключовий компетентнісний індикатор педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки.

Стрімкий технічний розвиток авіаційних комплексів та нові бойові задачі актуалізують перегляд теоретичних і методичних засад підготовки до БП. Фундаментальні розробки в авіаційній психології та педагогіці [30; 9; 46] слугують основою для такого переосмислення. На основі здійсненого контент-аналізу ми пропонуємо таке визначення: **якісна фахова підготовка до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації** – це комплекс тактико-теоретичних, тактико-практичних навчальних дисциплін і курсів, а також спеціалізованого тренажерного, фізичного та психофізіологічного навчання, що забезпечує відповідний рівень підготовки і готовності курсантів-пілотів ВВНЗ до ефективного виконання бойових завдань в різних умовах.

Концептуальні положення сучасної методології фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації. Виходячи з аналізу ключових понять та існуючих підходів, ми виокремлюємо наступні концептуальні положення (див. Табл. 2), що складають підґрунтя сучасної методології фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів:

Інтеграція психологічної та педагогічної складових: Наголос на необхідності посилення саме теоретико-педагогічного підґрунтя фахової підготовки, не применшуючи значення психологічних аспектів. Педагогічна складова не повинна обмежуватися техніко-методичним елементом, а має охоплювати весь освітній процес, що відбувається в певному освітньому середовищі та за певних психолого-педагогічних умов і закономірностей.

Концепція «образу бойового польоту»: Розвиток цієї концепції як центрального елементу психологічного регулювання діяльності. Це передбачає формування у курсантів цілісного, динамічного та адекватного уявлення про всі етапи та особливості бойового польоту, включаючи просторове положення, режим польоту, взаємодію з системами літака та можливі нештатні ситуації [6; 59; 2].

Сучасні теорії тренажерного навчання: Активне використання потенціалу тренажерів нового покоління (тактичних, процедурних,

комплексних) на основі ІТ-технологій для формування повітряно-тактичних навичок, відпрацювання дій у стандартних та екстремальних умовах, моделювання процесу виконання польотного завдання [20; 11].

Поняття «сумісна діяльність з пілотування та прийняття тактичних рішень»: Формування навичок ефективної взаємодії в екіпажі (якщо це передбачено типом літака) або з наземними службами та іншими учасниками бойових дій, особливо в умовах високої динаміки та інформаційної невизначеності.

Дефініція «активний повітряний борець»: Розвиток не лише технічних навичок пілотування, а й тактичного мислення, ініціативності, здатності до самостійного прийняття рішень та відповідальності за них в умовах бойового зіткнення.

Симбіоз особистісного і людського чинників: Врахування індивідуально-психологічних особливостей курсантів, їх мотивації, стресостійкості, а також впливу людського фактору на безпеку польотів та ефективність виконання завдань.

Концептуальні основи освітнього середовища повітряно-тактичного навчання: Створення такого освітнього середовища у ВВНЗ, яке б максимально сприяло «зануренню» курсантів у специфіку майбутньої професійної діяльності, стимулювало їх пізнавальну активність та формувало професійно важливі якості.

Таблиця 2

Компоненти сучасної методології фахової підготовки пілотів тактичної авіації

Концептуальне положення	Ключові аспекти реалізації	Очікуваний результат для курсанта-пілота
Інтеграція психології та педагогіки	Збалансований підхід, розробка педагогічних моделей, врахування психолого-педагогічних умов та закономірностей освітнього процесу.	Гармонійний розвиток професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей.
Формування «образу бойового польоту»	Теоретична підготовка, аналіз досвіду, психологічне моделювання, відпрацювання на тренажерах та в реальних польотах.	Адекватне цілісне уявлення про бойовий політ, здатність прогнозувати розвиток ситуації та приймати правильні рішення.
Сучасне тренажерне навчання	Використання тактичних, процедурних та комплексних симуляторів; моделювання стандартних, нештатних та екстремальних умов; відпрацювання групових бойових завдань.	Сформовані стійкі повітряно-тактичні навички, психологічна готовність до дій в складних умовах.
Розвиток «активного повітряного бійця»	Вправи на тактичне мислення, прийняття рішень в умовах дефіциту часу та інформації, формування ініціативності та відповідальності.	Здатність до самостійних, обґрунтованих та ефективних дій в умовах повітряного бою.
Створення адаптивного освітнього середовища	«Занурення» в професійне середовище, використання активних методів навчання, стимулювання самостійної роботи та дослідницької діяльності.	Висока мотивація до навчання, розвиток пізнавальної активності, формування професійно важливих якостей.

Джерело: розроблено автором.

Запропонований підхід, що базується на міжпредметній інтеграції та посиленні педагогічної складової, покликаний подолати наявний методологічний дисбаланс. Якщо розглядати фахову підготовку пілотів крізь призму процесного підходу «експеримент → теоретичне узагальнення → практика», то професійна психопедагогіка часто робить акцент на психологічній складовій як орієнтирі для педагогічного інструментарію [30]. Ми ж наголошуємо, що теоретико-педагогічне підґрунтя тут не менш важливе, ніж теоретико-психологічне, оскільки саме воно визначає принципи, форми та методи організації всього освітнього процесу у ВВНЗ. Це особливо актуально з огляду на пропозиції деяких авторів щодо необхідності переходу від радянської моделі паралельного здобуття вищої освіти та льотної підготовки до послідовної моделі «спочатку вища освіта – потім льотна підготовка», поширеної в європейських країнах [3], що сприятиме глибшому «зануренню» курсантів у льотне середовище.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило досягти поставленої мети – здійснити теоретичне обґрунтування та розробити концептуальні засади сучасної методології фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів. Це було реалізовано через уточнення ключових понять, таких як «підготовка», «професійна підготовка», «фахова підготовка», «якість фахової підготовки», «готовність» (зокрема «професійна готовність» та «фахова готовність») і «бойовий політ» в контексті військово-авіаційної освіти, а також через виокремлення основоположних теоретико-педагогічних положень, що слугують підґрунтям для модернізації існуючих підходів.

У результаті аналізу встановлено, що фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації є вузькоспеціалізованим компонентом професійної підготовки, спрямованим на формування специфічних повітряно-тактичних компетентностей. Обґрунтовано, що якість такої підготовки визначається інтегрованим показником відповідності набутих курсантами компетентностей, умінь, навичок та фахової готовності вимогам виконання бойових завдань. Ключовим елементом є формування фахової готовності, що ідентифікується як комплекс тактико-теоретичних, тактико-практичних, спеціальних фізичних, психологічних та психофізіологічних якостей випускника. Доведено

необхідність посилення теоретико-педагогічної складової в системі підготовки, яка має базуватися на інтеграції концепції «образу бойового польоту», сучасних теорій тренажерного навчання, розвитку тактичного мислення («активний повітряний боєць») та створенні адаптивного освітнього середовища. Запропоновано авторське визначення поняття «якісна фахова підготовка до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації» як комплексу навчальних дисциплін та спеціалізованого навчання, що забезпечує відповідний рівень готовності курсантів до ефективного виконання бойових завдань.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні концептуальних положень сучасної методології фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, що базується на міжпредметній інтеграції та посиленні педагогічної складової, та в уточненні понятійно-категоріального апарату дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені концептуальні положення та уточнені дефініції можуть бути використані для модернізації змісту навчальних програм, розробки нових методик навчання та тренажерної підготовки у вищих військових навчальних закладах, що готують пілотів тактичної авіації, а також для подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення цього процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у таких напрямках:

Розробка та експериментальна перевірка конкретних педагогічних моделей та інноваційних технологій наземної та тренажерної підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів на основі запропонованих концептуальних положень.

Дослідження ефективності різних методів формування «образу бойового польоту» у курсантів на різних етапах навчання.

Вивчення психолого-педагогічних умов оптимізації процесу адаптації молодих льотчиків до специфіки бойових польотів у військових частинах.

Розробка критеріїв та інструментарію для комплексної оцінки рівня сформованості фахової готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до виконання бойових завдань.

Порівняльний аналіз систем підготовки пілотів тактичної авіації в Україні та провідних країнах – членах НАТО з метою імплементації кращих практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєва Г. М. Сутність і структура готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ. 2012. № 2. с. 11.
2. Білошицький В. І., Гангал А. В., Стукан С. О., Бех С. М. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навчально-методичний посібник. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Київ : НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", 2020. 138 с.
3. Бреславець М. М., Джус Р. М., Ключников І. М. Методологія підготовки льотних екіпажів військової авіації. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2014. № 2(15). С. 25–31.
4. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога. Дисертація доктора педагогічних наук. Харків, 2003. с. 24.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь, ВТФ "Перун", 2001. 1440 с. С. 767.
6. Вінтоняк В. Психологічні особливості військово-професійної діяльності офіцера / Вікторія Вінтоняк, Олег Недвига. *Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень* : збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Помиткіної, О.М. Ічанської. К. : «Кафедра», 2021. С. 119–122.
7. Дудник О. М. Сутність поняття "Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи". *Modern engineering and innovative technologies*. 2020. № 12. С. 79–83.
8. Єфремов О. В., Горбенко В. М., Коршець О. А. Методика оцінювання ефективності застосування підрозділів безпілотних авіаційних комплексів. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2018. С. 30–36. 10.30748/zhups.2018.58.04.
9. Керницький О. М. Формування готовності курсантів льотних навчальних закладів до професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41 (94). С. 155–162.
10. Кириченко В. В. Дискретні етапи становлення особистісної ідентичності працівників у процесі професійної адаптації // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; за заг. ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. Л.А. Найдьонова, Л.Г. Чорна. К. : Золоті ворота, 2012. Вип. 13. С. 394–401.
11. Кирпенко В. М. Індивідуальне фізичне тренування вестибулярної стійкості курсантів-льотчиків : навч.-метод. посіб. / В. М. Кирпенко, Ф. І. Попов, О. К. Одінаєв та ін. Х. : ХНУПС, 2017. 48 с.
12. Кільова Г. О. Якість освіти як ключова категорія менеджменту освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 5–6 (154–155). http://pedagogicaljournal.luguniv.edu.ua/archive/2012/N5-6/article/4/Kilyova_ua.pdf
13. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук*. Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. 2017. 23 с.
14. Конюх А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах. *Дисертація доктора педагогічних наук*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Київ. 2007. с. 26.
15. Крушельницька О. Управління персоналом : навчальний посібник / О. Крушельницька, Д. П. Мельничук. К. : «Кондор», 2005. 308 с.
16. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців вищих морських навчальних закладів. Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2006. 21 с.
17. Курс наземної і льотної підготовки курсантів на бойовому літаку (КНБП БЛ-2018): введений в дію наказом командувача Повітряних Сил Збройних Сил України від 2018 р. № 69. Харків. 2018.
18. Луговий В. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції. Київ : МАУП. 1994. 196 с.
19. Ляшенко О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 1 (46). С. 5–12.
20. Сидоров С.В. Радянське воєнне мистецтво: історіографія: дис. д-ра іст. наук: 20.02.22 – військова історія. К. : НАОУ, 2006. 624 с.
21. Манохіна І. В. Проблема професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в науковій літературі. *Вісник Дніпропетровськ. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. Дніпропетровськ, 2015. № 1 (9). С. 131.
22. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика: монографія. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. 392 с. С. 60.
23. Навчальний процес у вищій педагогічній школі (за загальною редакцією О. Г. Мороза). Київ, 2001.

24. Мукан Н. В., Грогодза І. Ю. Професійний розвиток педагогів: теоретичні та методологічні аспекти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. С. 19.
25. Нероба Ева. Професійна підготовка інженерів педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі. Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук. Київ. 2003. с. 7.
26. Професійна освіта : навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ, 2000. 380 с.
27. Професійна освіта нової якості: співпраця МОН та Projector Foundation. Офіційний веб-сайт МОН України. Опубліковано 11 квітня 2025 року. URL: <https://mon.gov.ua/news/projector-foundation-reformuie-proftekhnovoi-realnosti>
28. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ, 2001. С. 103.
29. Петрушенко В. Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. Львів : Ахілл, 2005. 320 с.
30. Плачинда Т. С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід та шляхи підвищення якості: монографія. Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2014. 534 с.
31. Пономаренко Т. О. Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до полікультурного виховання дошкільників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 3. С. 96–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_3_15
32. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
33. Про затвердження Інструкції «Про класифікацію авіаційного персоналу державної авіації України» : Наказ Міністерства оборони України від 05.01.2015 № 3 (із змінами, затвердженими наказом Міністерства оборони України від 31.10.2018 р. № 550) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1326-18#Text>
34. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти (2024) : Наказ Міністерства оборони України від 15.02.2024 № 120.
35. Про затвердження Правил виконання польотів державної авіації України (2015) : Наказ Міністерства оборони України від 05.01.2015 р. № 2.
36. Про затвердження Правил польотів державної авіації в повітряному просторі України: Наказ Міністерства оборони України від 9 грудня 2015 р. № 700. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28067.html
37. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39, ст. 380). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text>
38. Про фахову передвищу освіту : Закон України № 392-IX від 18.12.2019. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 30. С. 119.
39. Рогова Т. Професійна підготовка студентів у ВНЗ: її ознаки та якість. *Збірник наукових праць "Педагогіка та психологія"*. Харків, 2017. Вип. 56. С. 294–301.
40. Романенко Ю. А. Якість освіти: суть поняття та оцінювання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Npdntu_pps/2009_3/romanenko.pdf
41. Російсько-український авіаційний військовий словник : у 2-х т. За ред. М.С. Кулика. Київ. 2017. Т. 1.
42. Садова Т. А. Професійно-педагогічна підготовка: дефінітивний аналіз проблеми. Том 1. № 51 (2009): *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. Розділ 4. *Теорія і методика професійної освіти*. С. 326–332.
43. Семіченко В. А. Концепція цілісності та її реалізація в професійній підготовці майбутніх викладачів. Дисертація доктора психологічних наук. Київ. 1992. С. 267.
44. Сиротюк О. А. Психолого-педагогічні аспекти формування готовності до професійної діяльності фахівців із охорони праці. Молодий вчений, 2017. № 9.1 (49.1), <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9.1/35.pdf>
45. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. 1970–1980. Т. 5. 1974. С. 43.
46. Смирнова І. Л. Педагогічні умови формування інтегративних теоретичних знань зі спецдисциплін майбутніх пілотів у вищому льотному навчальному закладі. *Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград : КДПУ, 2015. Вип. 135. С. 195–199.
47. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ, Ленвіт, 2006. 35 с.
48. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Запоріжжя. 2003. С. 43.
49. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : автореф. дис. ... док-р пед. наук: 13.00.04. Харків, 2004. С. 34.
50. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / за наук. ред. Є. Р. Чернишової. ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Київ, 2014. С. 134.

51. Титова Н. М. Теоретичні і методичні засади психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Дисертація кандидата педагогічних наук. Київ. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2019. 498 с.
52. Чернуха Н. М., Бахов І. С. Цілісність сучасного освітнього середовища як передумова якості освіти. *Innovative Solutions in Modern Science*, 2016, № 1(1). С. 1–11.
53. Шароватова О. П. Дослідження готовності майбутніх соціальних педагогів до здійснення гувернерської діяльності. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків, 2009. Вип. 27. с. 227.
54. Ягупов В. О. Українська мова у формуванні особистості військового педагога. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2067>
55. Harvey L. Defining quality. *Assessment and Evaluation in Higher Education*. 1993. V. 18 (1). P. 9–34.
56. Martinussen M., Hunter D. R. *Aviation Psychology and Human Factors*. Florida, 2010.
57. Mirvis, P. H., Hall, D. T. Psychological success and the boundaryless career. *Journal of Organizational Behavior*, 1994. 15, 365–380.
58. Nevzorov Roman. Justification of the problem of ground training for combat flights of future tactical aviation pilots in a modern dynamic open educational space. *Proceedings of International Scientific Conference : "Trends in Development of Innovative Scientific Research in the Context of Global Changes"*, May 7–8, 2021. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». P. 43–46.
59. Olivarez B. Aviation Psychology: A Little Known Branch of Psychology / Brittany Olivarez – Category: Intro To Psychology, 2010.
60. Rozenberg R., Ďurčo S., Kal'avský P., Antoško M., Polishchu V., Jevčák J., Choma L., Tobisová A. Human Factors and Analysis of Aviation Education Content of Military Pilots. *New Trends in Aviation Development (NTAD)*. 2019.
61. The Most Educated Countries in the World. <https://www.google.com/search?q=Edu-Active.com>, 21.09.2020 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eduactive.com/news/2013/sep/21/most-educated-countries-wg2orld.html>